

ТРАДЫЦЫЯ ЯК УНІВЕРСАЛІЯ КУЛЬТУРЫ

Тэма гэтага артыкула актуальная. У тэарэтычным аспекце вызначэнне паняційна-катэгорыяльнага раду ёсць перадумова самавызначэння культуралогіі як сферы гуманітарных ведаў. У метадалагічным плане фарміраванне тэорыі культуры, у прыватнасці, выстройванне яе паняційна-катэгорыяльнага раду, аблягае ранейне па меншай меры трох праблем:

1) тэарэтычнага упарадкавання (апісання) культурна-цывілізацыйнага вопыту, уключаючы тэндэнцыі і суыярэчнасці развіцця этнанацыянальнай культуры;

2) прасктавання нацыянальна-культурнага развіцця ў выглядзе ўласна культурных праектаў, складання нарматыўна-прававой базы дзейнасці культуратворчых інстытутаў і суб'ектаў;

3) прагназавання культуратворчых і цывілізацыйных працэсаў у нацыянальна-культурным (лакальным) і агульнакультурным (глабальным) развіцці.

У метадычных адносінах катэгорыяльнае самавызначэнне культуралогіі дазваляе выбраць найбольш тэарэтычна прадстаўлены змест і выявіць яго ў прадуктах і працэсах навуковай і педагагічнай творчасці. Неабходна адзначыць, што няматэрыяльныя дапаможнікі, слоўнікі (дарэчы з прэтэнзіяй на энцыклапедычнасць), якія змяшчаюць у сваіх назвах слова “культуралогія”, не вытрымліваюць крытыкі па прычыне недастатковай прапрацоўкі паняційна-катэгорыяльнага раду дысцыпліны.

Асаблівую цікавасць, з пункту гледжання актуальнасці, прадстаўляе непасрэдная арганізацыя культуратворчай дзейнасці. Тут разрыў паміж практычнымі рашэннямі і папярэднім навуковым асэнсаваннем праблемы настолькі вялікі, наколькі адметна бездань паміж сістэмным аналізам і бездапаможнасцю ў яго практычным прымяненні.

Традыцыя як універсалія культуры аналізуецца намі ў двух планах:

1) як катэгорыя культуралогіі, якая выяўляе найбольш істотныя сувязі і адносіны аб'екта;

2) як рэальны культуратворчы феномен, адносна ўстойлівы, які заканамерна прысутнічае ва ўсіх тыпах культуры.

У тэорыі традыцыі разглядаюць як сукупнасць прадметных формаў культуры, уключаных у сучасны культурны вопыт: “Пад традыцыяй у ... больш шырокім сэнсе слова мы будзем разумець сукупнасць тых аб’ектаў і ідэй, вытокі якіх караняцца ў мінулым, аднак якія можна знайсці ў сучаснасці, г. зн. усё тое, што не было знішчана, разбіта, выкінута і забыта. Уладзеным выпадку традыцыя тоесная спадчыне, таму што рэальна захавалася ад мінулага” (1).

Прыхільнікі такой пазіцыі выказваюць супярэчлівыя меркаванні. Калі традыцыю зводзяць да прадметных формаў культуры як аб’ектаваных выніках адносін чалавека да свету, то традыцыя, такім чынам, немінуча рэдукуецца да культурнай спадчыны.

Вынікі вызначанай тэарэтычнай рэдукцыі ўносяць стрымліваючыя, кансерватыўныя тэндэнцыі ў развіццё культуралагічных ведаў і культуратворчай дзейнасці, наколькі традыцыя аналізуецца не як усеагульная форма быцця культуры, а выступае як набор прадметных і ідэальных аб’ектывацый, якія патрабуюць капіравання, засваення і больш-менш адэкватнага ўзнаўлення. Склалася сітуацыя, якая нагадвае адносіны паміж аўтэнтычным фальклорам і яго штучнымі рэплікамі — фалькларызмам. Неадэкватнае разуменне традыцыі вядзе да такога стану фалькларызму, адметная (можна сказаць, радавая) характарыстыка якога змяшчаецца ў неарганічнасці дэманструемых прадметных формаў, што прэтэндуе на статус традыцыі. Аднак традыцыя ўяўляе сабой феномен культуры. Таму феноменальныя, існасныя, структурныя і функцыянальныя сувязі культуры павінны немінуча прысутнічаць у ёй.

Лічым, што традыцыя ўяўляе сабой адну з універсальных культур, якая займае ў ёй асаблівае месца. Яно вызначаецца яе функцыянальным — культуратворчым — прызначэннем. Але перш чым выявіць змест традыцыі, уключаючы і функцыянальны аспект, звернем увагу на наступную метадалагічна значную акалічнасць: калі традыцыя ўяўляе сабой універсальную форму культуры, то, такім чынам, іншыя універсальныя культуры знаходзяцца ў ёй, але ў нераўтвораным, спецыфікаваным, характэрным для традыцыі выглядзе.

Пераўтварэнне універсальных культур у прасторы кожнай з іх, магчыма, з’яўляецца адной з заканамернасцей культуры. Метадалагічнай перадумовай аналізу тут можа стаць прынцып узасмадапаўняльнасці. Так, напрыклад, капітоўнасці культуры,

будучы яе субстанцыйнай, непазбежна перажываюць залежнасць ад формы іх прадстаўлення, спосабаў трансляцыі, модусаў індывідуалізацыі і інтэрыярызацыі чалавекам (асваенне, усваенне, прысваенне) — ад тыпу культуры, у прыватнасці яе этнанацыянальных характарыстык. Адсюль вынікае, што ў рэчышчы вызначанай заканамернасці мы павінны выявіць універсальныя параметры традыцыі як з’явы культуры.

Традыцыю можна разглядаць з пункту гледжання розных канцэптуальных падыходаў — функцыянальнага, генетычнага, структурнага, дзейнаснага і іншых, аднак існаснай характарыстыкай традыцыі, вызначаючай яе месца ў сістэме універсальных культурных з’яўленняў і культурна-цывілізацыйнага вопыту і як вынік, забеспячэнне культурнай пераемнасці. Такое месца традыцыі з’яўляецца існасным, вызначаючым багацце яе функцыянальнага месца.

Традыцыя мае рад фундаментальных характарыстык, вызваленне якіх дазваляе не толькі глыбей “прачытаць”, але і змадэліраваць яе ў штучных умовах (напрыклад, у сітуацыі мастацкай дэманстрацыі). Да іх адносяцца наступныя:

1. Адбор і трансляцыя узораў культуры. Сам факт трансляцыі дазваляе не толькі выявіць узоры культуры, але і культуралагічна апісаць форму-ўзор як з’яву культуры.

2. Традыцыя нарматыўная: яна лакалізуецца ў дастаткова азначаных часавых і прасторавых межах.

3. Традыцыя ананімная. Ананімнасць падкрэслівае яе надіндывідуальны характар. У гэтым сэнсе традыцыя падобна да знака, раўназначнасць якога ў адносінах да носьбітаў з’яўляецца яго існаснай функцыянальнай характарыстыкай.

4. Традыцыя сімвалічная. Яе сэнсавы спектр значна шырэй прадметнага значэння, але прадметнае значэнне — гэта натуральны падмурак, на якім як адзінае цэлае ўтрымліваюцца сэнсы.

5. Традыцыя устойлівая. Галоўным фактарам устойлівасці з’яўляецца арганічнасць традыцыі ў адносінах да асноўных формаў жыццяздзейнасці носьбітаў. Арганічнасць можа мець апасродкаваны характар (напрыклад, выступаць у формах рытуалу і абраду).

6. Традыцыя самабытная. Яна сцісла перадае найбольш тыпалагічна характэрныя прыметы культурнай цэласнасці, утвараючы “культурнае ядро” тыпу.

Разглядаючы традыцыю ў вымярэнні суб’екта, падкрэслім, што традыцыя з’яўляецца формай ідэнтыфікацыі супольнасці ў

культурным асяроддзі і таму найбольш глыбока ўкаранёная у свядомасці і вопыце яе носыбітаў.

Азначэнне функцыянальнага зместу традыцыі прадстаўляе яе як універсальны спосаб трансляцыі культурнага вопыту. Такім чынам, традыцыя:

— знаходзіцца ў полі спалучэння чалавека і прыроды, забяспечвае стан раўнавагі чалавека (супольнасці) з прыродай: невыпадкова ў этнічна аўтэнтчных традыцыях такое важнае месца займаюць архетыповыя сімвалы прыроды або зробленыя з прыроднага матэрыялу;

— фіксуе пэўны культурны вопыт; у такім разуменні традыцыя выступае як знакавая рэальнасць — тэкставая мадэль, якая маркіруе дадзены тып культуры ў багацці яго ўнутранага кантэксту;

— структуруе культурны вопыт, прычым для тэарэтыка культуры тут узнікае праблема пошуку азначэння асноў упарадкавання вопыту. Лічым, што ў якасці такога можа выступаць прынцып універсальнасці культуры, у адпаведнасці з якім традыцыя прадстаўляе вопыт як: а) цэласны змест культурнага тыпу; б) сэнсавыя кантынумы дадзенай культурнай цэласнасці — тэксты; в) знакава-сімвалічныя структуры тыпу культуры; г) дзейнасць асноўных суб'ектаў традыцыйнай культуратворчасці (у традыцыі суб'екты і адрасаты трансляцыі ў цэлым супадаюць, што ўказвае, акрамя іншых прымет, на арганічны характар традыцыі); д) найбольш тыповыя формы ўласнай культуратворчай дзейнасці; е) арганізацыйна-інстытуцыянальныя формы трансляцыі культурнага вопыту. Традыцыя, такім чынам, уяўляе сабой асаблівы культурны тэкст, з'яўляецца мадэллю ўспрымання свету і яго асэнсавання. У тэарэтычным плане даследчыку вельмі важна адекватна выявіць асноўныя сэнсы традыцыі — тэксту, што ў сваю чаргу аказваецца перадумовай узнання традыцыі, яе працягу і драматызацыі.

Традыцыя задае накіраванасць развіццю культурнага тыпу (адсюль вынікае дыферэнцыяцыя культурных цэласнасцей -- тыпаў, светаў — на інавацыйныя і традыцыйныя); яна ацэньвае культурныя інавацыі на прадмет іх уключэння ў працэс пераемнага развіцця.

Такім чынам, традыцыя, надаючы культурнаму тыпу ўстойлівасць, аб'ектыўнасць, выступае як праграма яго развіцця. Пацвярджэннем такога вываду з'яўляюцца модусы ўзаемадзеяння культурных тыпаў, а таксама ўзаемадзеянніў традыцыі і інавацыі.

У прыватнасці, у экспансіянісцкай мадэлі акультурацыі культура шкодзіць мэтанакіравана або спалганна традыцыі як культурнаму ядру паглынаемага тыпу.

З пункту гледжання гістарычна-культурнай перспектывы, традыцыя мае біфункцыянальны, часам супярэчлівы характар: выконваючы адбор культурных формаў-інварыянтаў з мінулага, яна выконвае і нарматыўна-ацэньваючую функцыю адносна інавацыйных працэсаў у культуры. З пункту гледжання пераемнаснага развіцця культуры традыцыя нясе ў сабе кансерватыўны пачатак. Аднак амбівалентнасць традыцыі разглядаюць нярэдка традыцыйна.

Кансерватыўны пачатак — гэта пастаянны адбор культурных формаў з наяўнага вопыту для будучага. Магчыма, традыцыя адбірае культурныя формы, найбольш арганічныя для жыццядзейнасці яе носьбітаў. Разам з тым традыцыя становіцца, па выказванні Гердэра, “опіумам для духу”, калі губляе арганічны характар і рэаніміруецца штучна. Не выпадкова нямецкі асветнік падкрэслівае, што “традыцыя заведзена самой прыродай”, паказваючы тым самым на яе натуральны характар (2).

Культурны патэнцыял традыцыі мае вялікую гісторыю. Будучы універсальнай формай трансляцыі культурнага вопыту, традыцыя залежыць ад спосабаў, ступені характару запатрабавання акумуляіруемага ёю вопыту. Па сутнасці размова ідзе аб захаванні традыцыі ў актуальным кантэксце. Модусы быцця традыцыі ў культурным кантэксце розныя. Вызначым найбольш, на наш погляд, істотныя:

— аўтэнтычная традыцыя як вынік яе найбольш адэкватнага ўзнаўлення ў найбольш натуральных, г. зн. арганічных, умовах;

— трансфармаваная традыцыя як інстытут трансляцыі ў штучных формах самадзейнай і прафесійнай культуры, як аб’ект пераймання;

— традыцыя як пратапласт прафесійнай культуры, г. зн. прадмет і сродак мастацкага, навуковага асэнсавання і культуратворчай дзейнасці чалавека; тут традыцыя становіцца фактарам станаўлення і развіцця новых інстытутаў і формаў культуратворчасці.

1. Штомпка П. Социология социальных изменений. — М., 1996. — С. 90.

2. Гердер И.И. Идеи к философии истории человечества. — М., 1977. — С. 348.